

HEDENS HOVEDPERSONER

- skrædderen, skolelæreren,
spekulanten og købmanden

Christian Ringskou
Museumsinspektør, ph.d.
Ringkøbing-Skjern Museum

- Dansk Folkemindesamling 1:
Skrædderen og skolelæreren
- Dansk Folkemindesamling 2:
Spekulanten
- Ringkøbing-Skjern Museum:
Købmanden
- Aarhus Universitet:
Købstaden og den unge by

- 12.811 personer
- Ringkøbing og Skjern
- 1880, 1901 og 1921

- Heraf 40 født i Horsens
- Heraf 45 seneste ophold i Horsens

Richardt Conrath Ekeroth

- By- og herredsfoged i Ringkøbing 1895-1903
- ”En selskabsmand, der har søgt og vundet optagelse i den lokale kreds”
- Kom fra stilling i Horsens

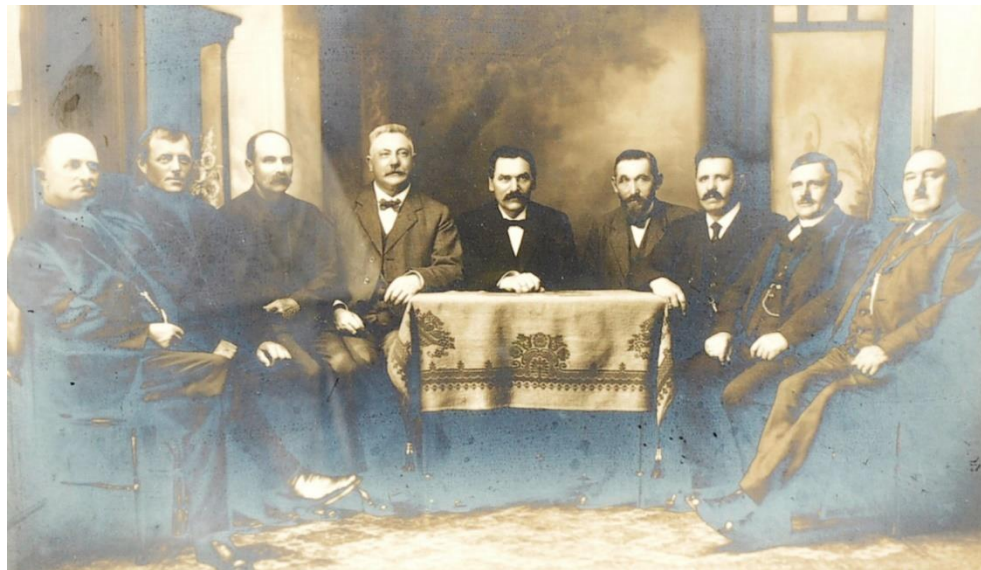
Anders Jørgen Viggo Fogh Nielsen

- Sygehuslæge i Ringkøbing 1908-28
- Knyttet til valgmenigheden
- Født i Horsens

Christian Rasmussen

- Sognerådsmedlem for Socialdemokratiet i Skjern 1917-25
- Portør ved DSB

I gang med aftenens emne:

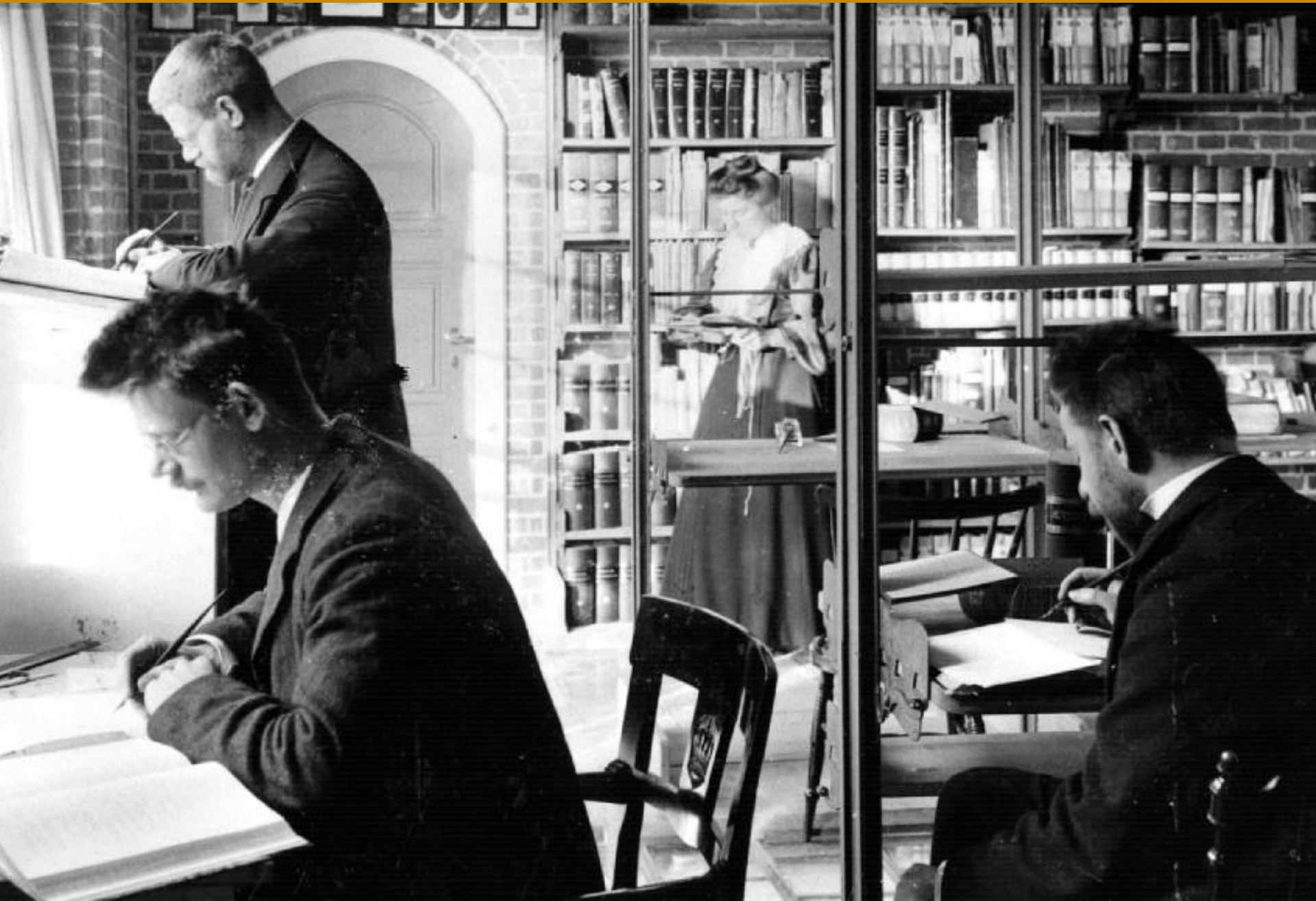
- Romantikens begreber
- Opgør med rationalisme, oplysning og fornuft
- Nation – fællesskab dybere end fri vilje
- Folkeånd – sprog, sæd og skik, materiel kultur
- Edens have – kaos – himmerige
- Middelalder – modernitet – utopi

Folkeminder

- Folkeånden overvintres i den folkelige, ægte, inderlige, uprætentjose mundtlige litteratur – **folkeminder**
- Viser, eventyr, sagn, rim og remser
- Jo længere væk fra det moderne rationelle forfald. Jo bedre chance for at finde ”skattene”
- Ud til de gamle og fattige – der er det gamle – råstof til en ny tids ånd

Evald Tang Kristensen

- 1843-1929
- Den største folkemindesamler

- 6.500 meddelere
- 3.000 viser
- 2.800 eventyr
- 25.000 sagn
- Ordsprog, rim, gåder, detaljer og kulturhistorie
- 40 hyldemeter arkivalier på Dansk Folkemindesamling
- 79 bøger
- Værsgo' gå i gang!

Legitimitetskrise

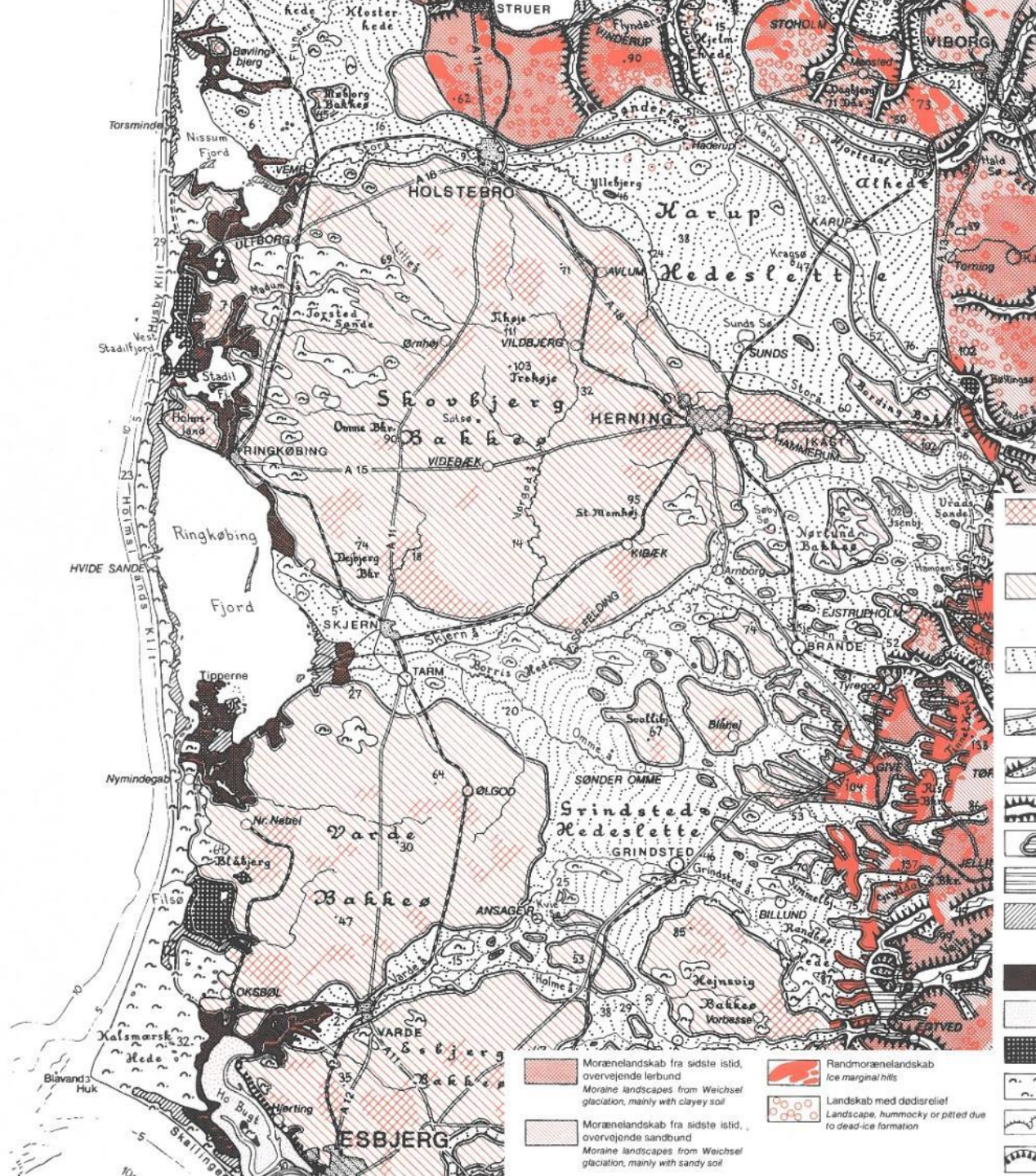
- Romantisk funderede institutioner og ideologi i identitetskrise efter 2vk
- Således også Dansk Folkemindesamling
- Den lange vej mod et nyt syn på folkeminderne – Tang Christensen indvarsler det...
- Fra folkeånd til mennesker
- Fra overlevering til repertoire

Hedeintro

- Heden
- Vestjylland
- Vestdanmark

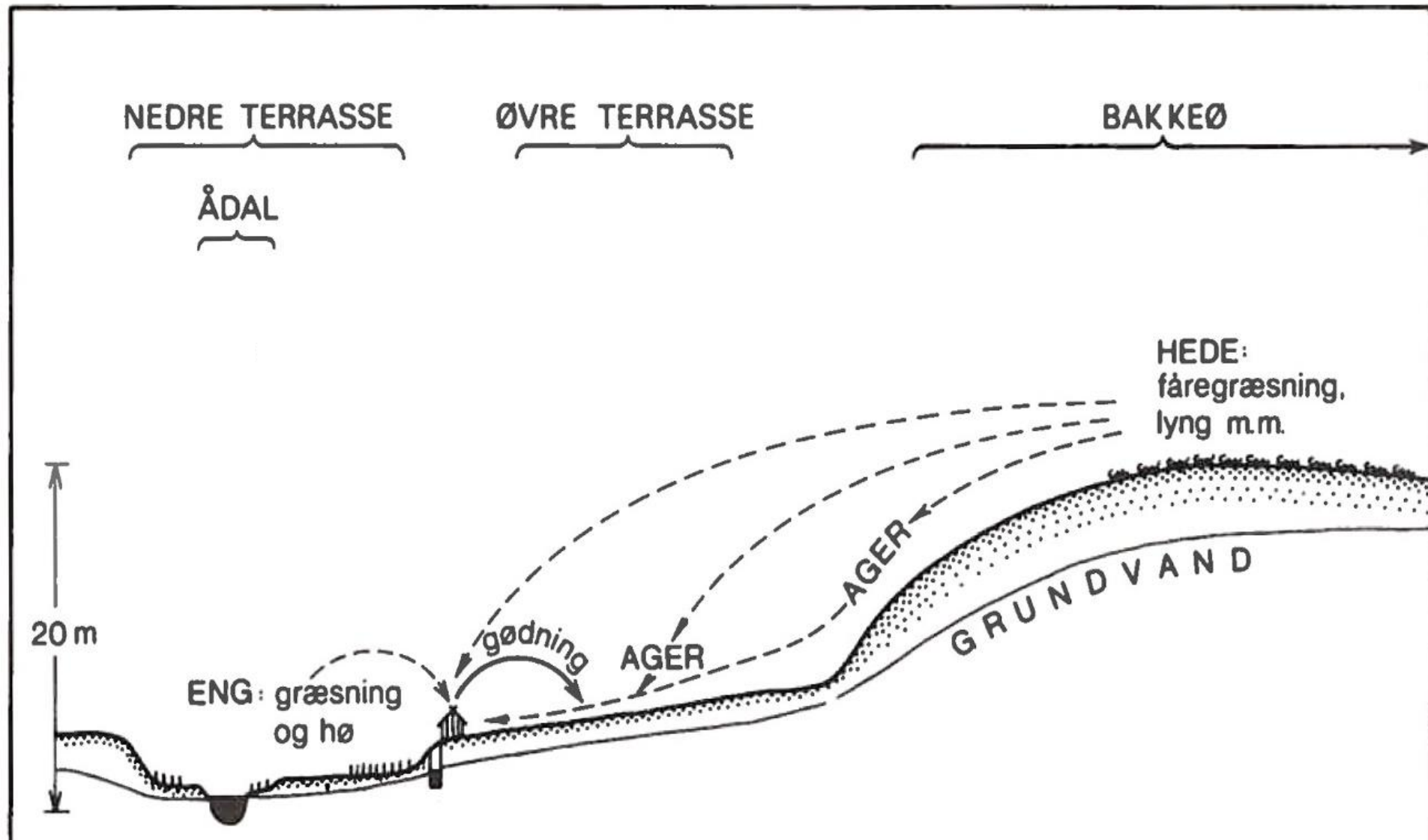
- Morænelandskab fra næstsidste istid (=bakkeøer), overvejende lerbund
Old moraine landscapes from Saale glaciation, mainly with clayey soil
- Morænelandskab fra næstsidste istid (=bakkeøer), overvejende sandbund
Old moraine landscapes from Saale glaciation, mainly with sandy soil
- Hedeslette (sandur). Prækraakkerne er skematiske højdekurver
Outwash plain (sandur). Rows of dots mark schematic contours
- Ekstramarginal smeltevandsfloddal
Extramarginal stream valley
- Smeltevandsflodterrace
Meltwater stream terrace
- Tunneldal
Tunnel valley
- Isse-plateaubakke (fladbakke)
Ice-lake hill
- Lavtliggende isse (isdæmlet sa)
Ice-lake basin
- Marint forland dannet siden stenalderen (6000 f.K.)
Marine foreland built up since Atlantic transgression (6000 B.C.)
- Marsk, afsat af tidevand
Salt marsh built up in tidal area
- Vade (tørt ved lavvande)
Tidal flat (dry at ebb)
- Kunstigt forlagt areal
Reclaimed area
- Klitlandskab
Dune landscape
- Stenalderhavets højeste kystlinie
Atlantic transgression shoreline
- Kystklint
Sea cliff

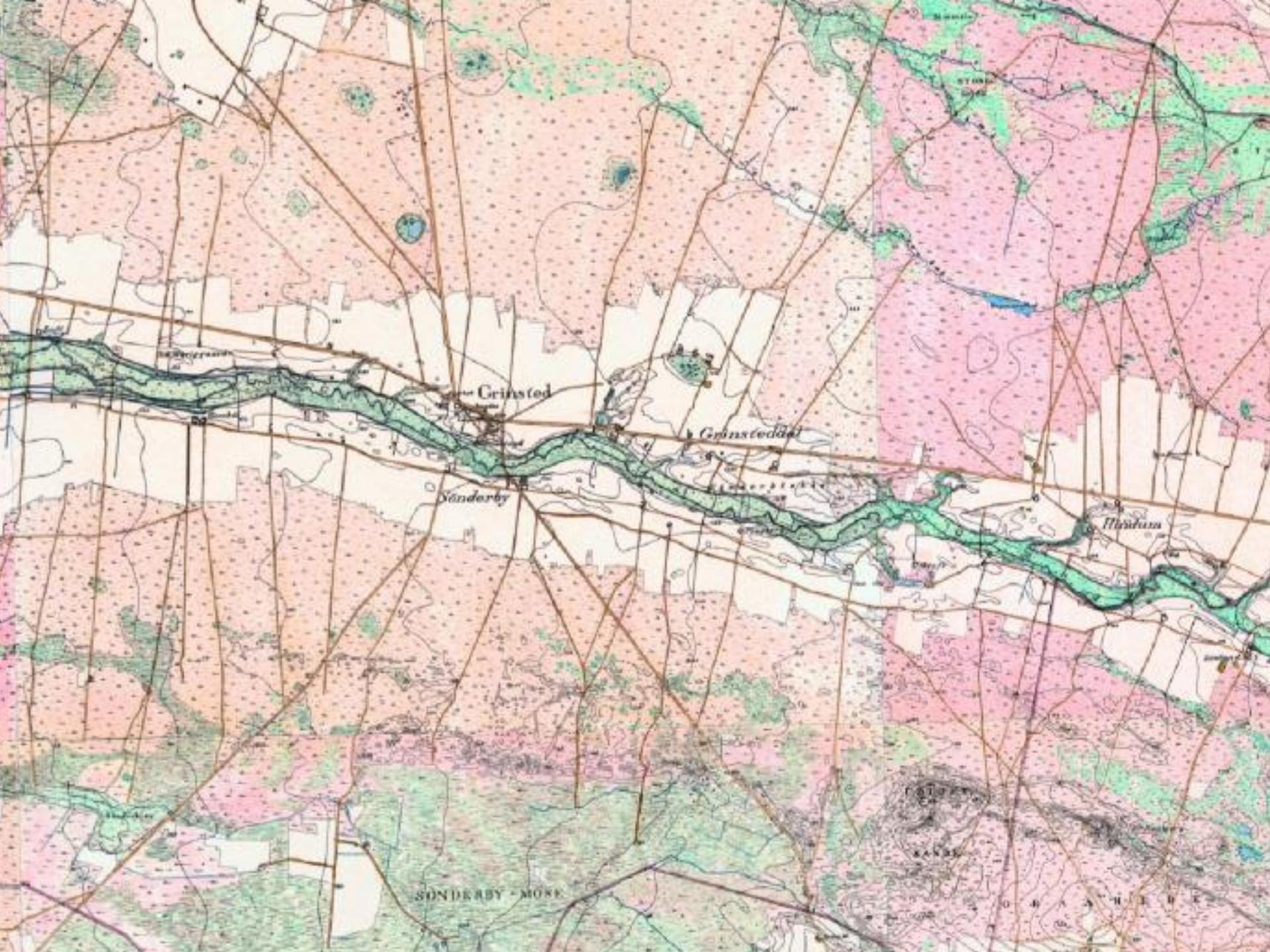
- Morænelandskab fra sidste istid, overvejende lerbund
Moraine landscapes from Weichsel glaciation, mainly with clayey soil
- Randmorænelandskab
Ice marginal hills
- Landskab med dødisreliet
Landscape, hummocky or pitted due to dead-ice formation
- Morænelandskab fra sidste istid, overvejende sandbund
Moraine landscapes from Weichsel glaciation, mainly with sandy soil

- Heden er menneskeværk
- Oldtid – middelalder
- Et system med ager, eng og hede
- Kvæg og får – ikke korn
- Lyng i møddingen, lyng som foder, lyng og lyngtørv som brændsel, som tækkemateriale osv. osv.
- Enkeltgårde og enestegårde
- Husflid og binæring

- Koncentrationsagerbruget

Grinsted

Grinstedgård

Sønderby

Blåvand

SØNDERBY - MOSE

ØSTJYLLAND

ØSTJYLLAND

Få byer

- Ringe infrastruktur
- Markeder
- Landprang
- Østjyske forbindelser

De store forandringer

- Hedeopdyrkning – accelererende
- Mergel
- Kartoffler
- Kunstgødning
- Plantager og læplantning
- Veje og jernbaner
- Andelstid
- Åndelige vækkelser

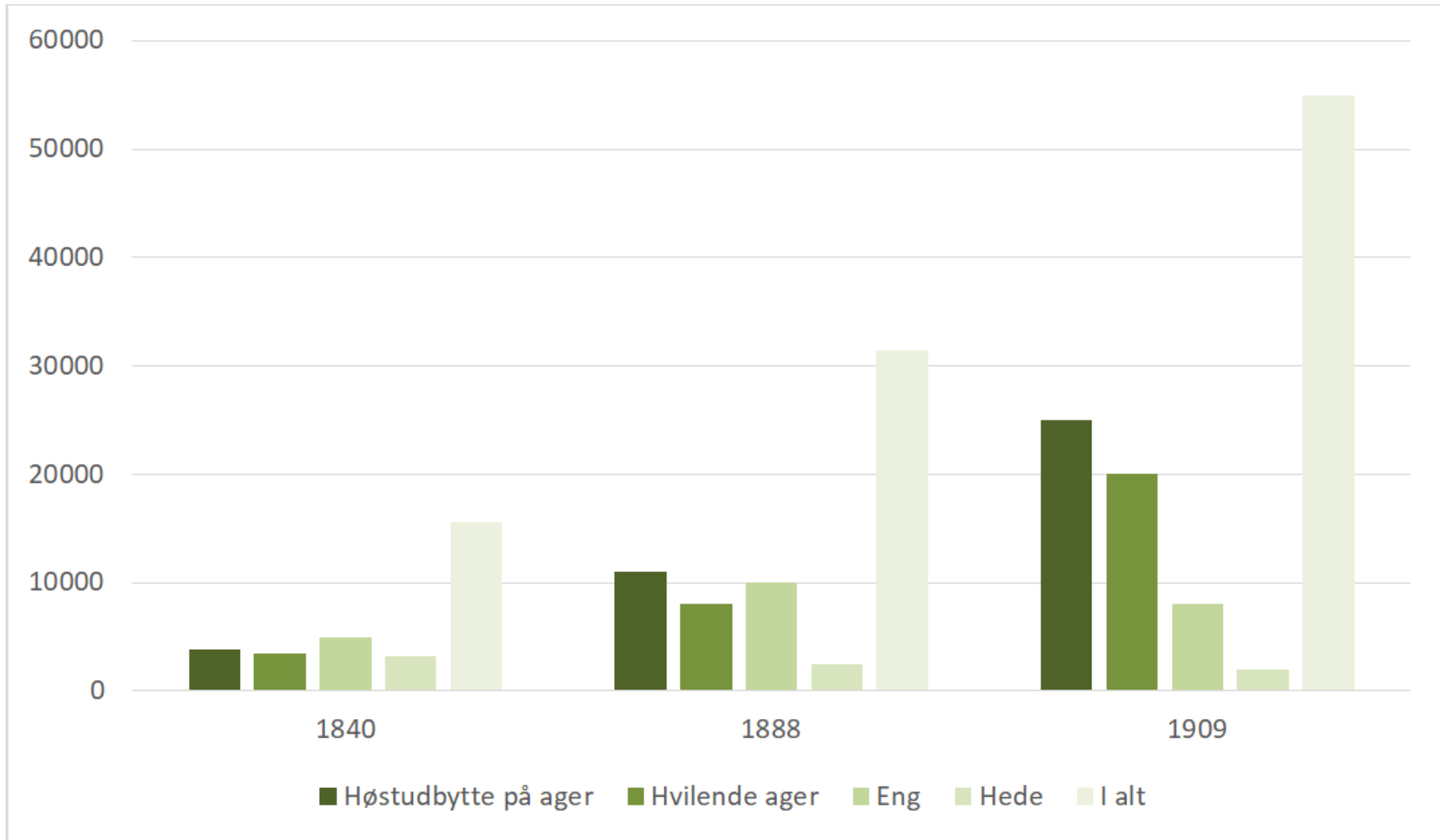
Hanning — Sædding Meieri

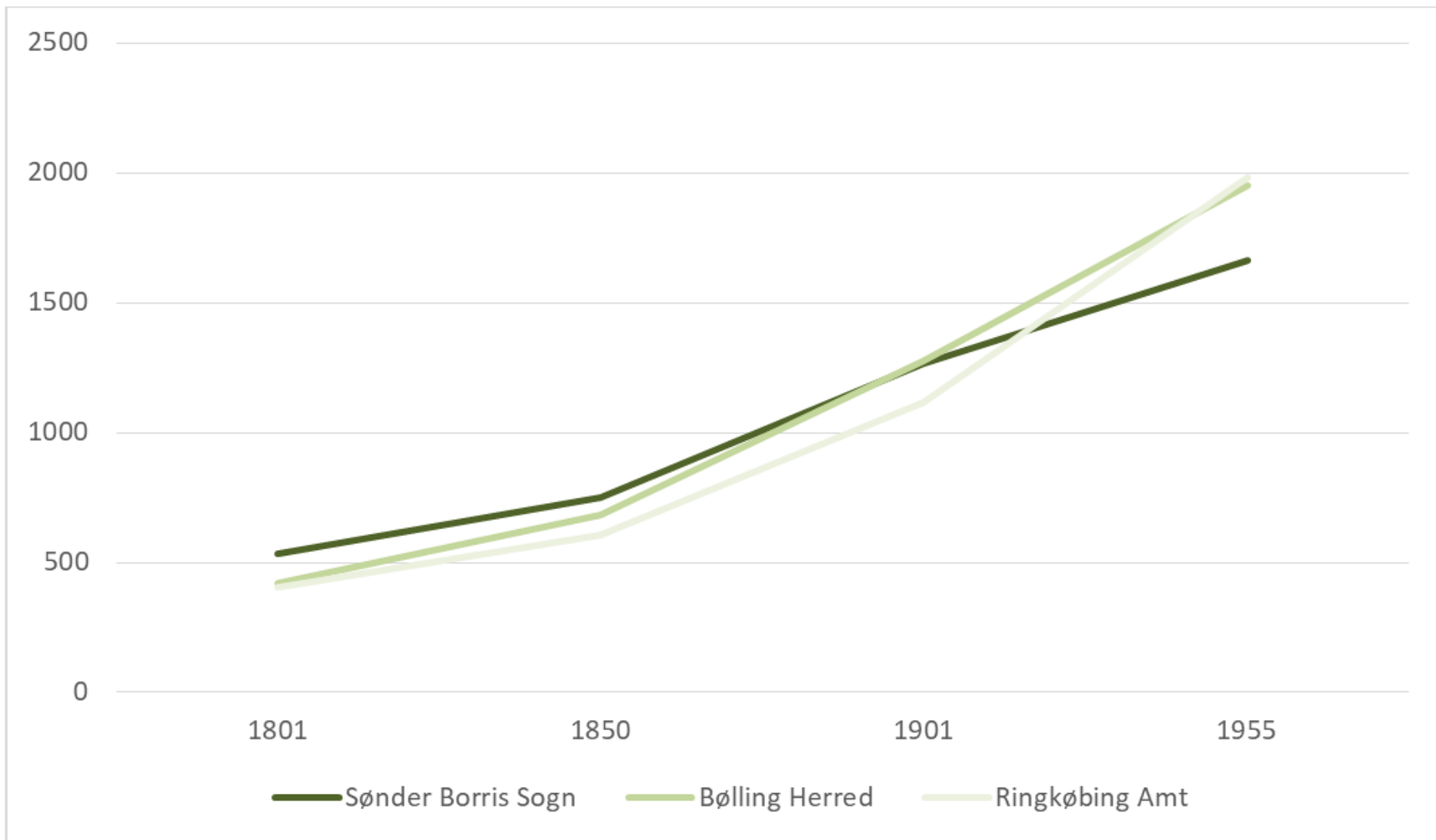
De store forandringer

- Peasant – farmer
- Befolkningsvækst
- Landskabet totalt forandret
- Angår hele Danmark, men mest markant i den vestjyske region
- The advantage of backwardness

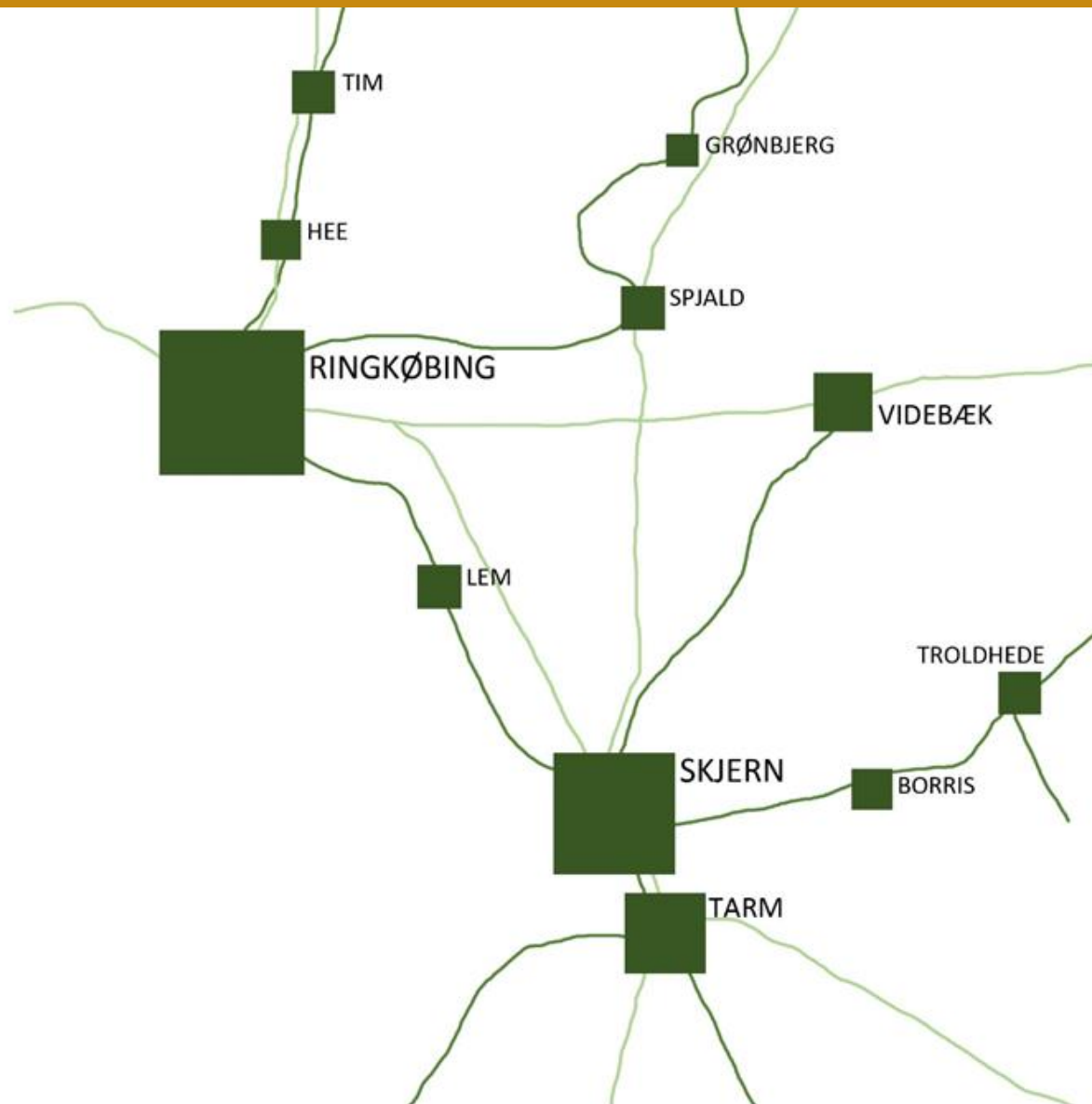

Den vegetabilske produktion i arealenheder i Sønder Borris Sogn fordelt på fire landskabstyper.

Befolkningsudviklingen i Sønder Borris Sogn (absoluttet tal), Bølling Herred (1/10) og Ringkøbing Amt (1/100) 1801-1955

Bymæssige bebyggelser i den nuværende Ringkøbing-Skjern Kommune (over 200 indbyggere) 1930, firkanternes størrelsesforhold efter befolkningstal, med vigtige landeveje (lys grøn) og samtlige jernbaner (mørk grøn).

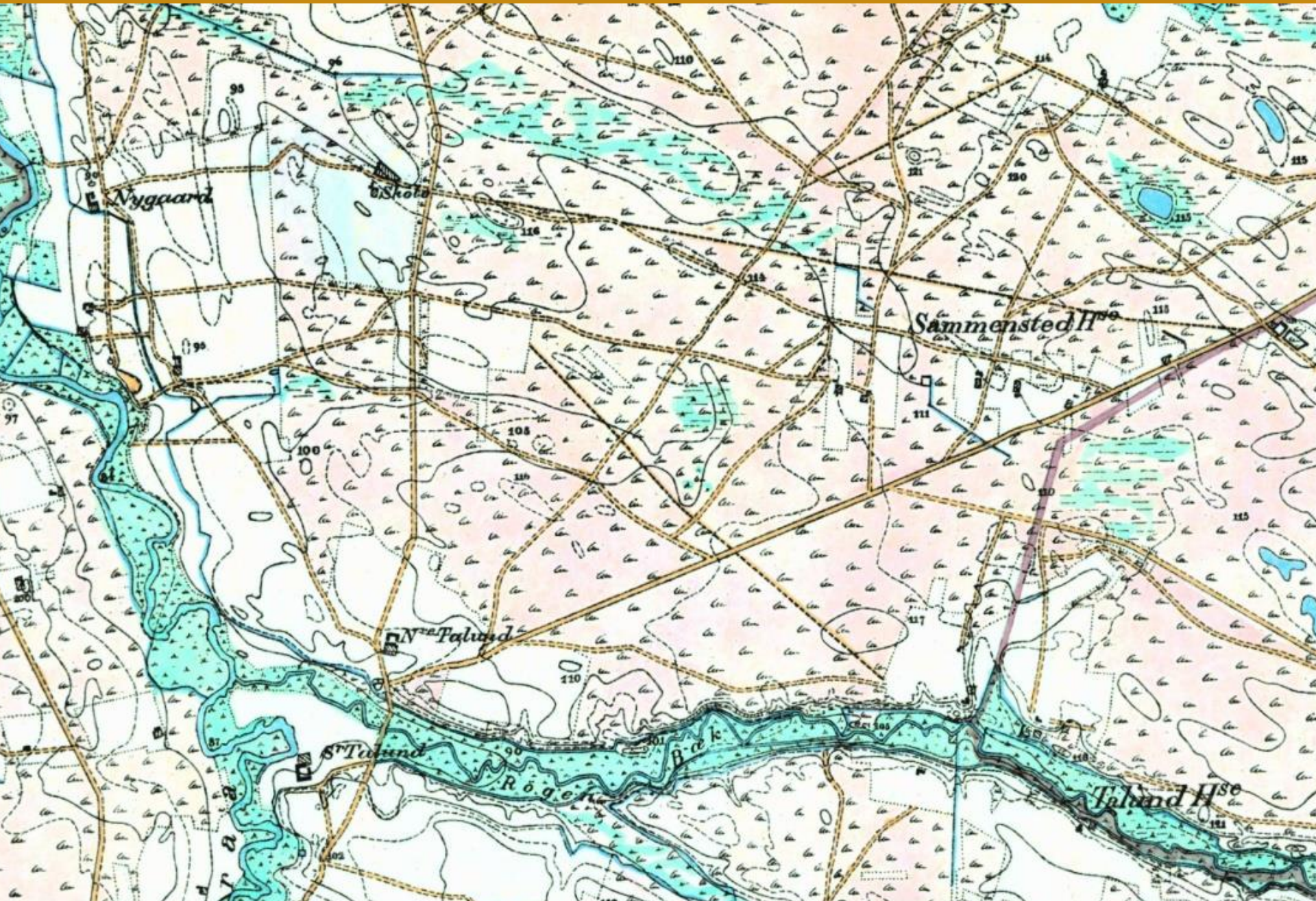
Skrædderen

- Jesper Talund Pedersen
- 1823-1902
- ”En krevl Skrædder med rødkantede øjne, som var udmærket til at fortælle”
- Foto 1895
- Flot skipperskæg!

- Uægte barn
- ”En kræmmer fra Holsten ved navn Peder”
- Moderens afdøde ægtemands fornavn og tilnavn
- Gigtfeber som 11-årig (streptokokinfektion, der skader hjertet mm. Fattigmandssygdom)
- 70 år med krykker(!)
- Sammelsted Huse
- Nygaard

Ikke nød og elendighed

- Moderen blev gift igen med en gårdmand
- Krøblingernes håndværk: Omkring i nabosognene sammen med mester
- Gift som 46-årig, skolelæreren som forlover
- En søn
- En væverlærling i FT 1880
- Husmand med lidt jord, en ko og et par får
- Fattighjælp fra (1890) 1891, forhøjet 1892

Tang Kristensen fortæller

- På besøg i 1873 og 1874. På jagt efter folkeminder.
- Lille Pæjer: ”En lille snottet Knægt paa en tre Aar med sorte Hænder og Ansigt”
- Jespers rene skjorte som dug
- På besøg sammen med fotografen i 1895.
- ”Jesper Talund mener ikke, han lever ret længe, da han har tabt sig meget den sidste tid.”

Konrad Understrup fortæller

- En ”snaksom” type
- ”De er en herlig Teng mæ den Fobrusforening, for nær æ Or er Omm, saa fo’r en li oll si Peng ijen.”
- Brugsen gik fallit, ”men endnu lever Jesper Skrædders Ord blandt Folk.”

Jesper Talunds eventyr

- Ni eventyr fortalt vinteren 1873
- Både skæmt og trylleeventyr
- Lange og korte
- Fire trykt i Tang Kristensens bøger
- Tang Kristensen skrev til professor Grundtvig i København, at han ”udpumpede ham saa grundigt, at han vist husker det længe.”

Voldelige passager

- I seks af eventyrene
- ”Hans trækker Sabelen og slaar til dem hver ind ad en Kant, saa de faar en god Flinse imellem Hovedet og Skuldrene lige hver eneste en, og endelig fik han da Hovederne hugget af de ti.”

Vulgære passager

- I fire af eventyrene
- En købmand, der tømmer pispotten over sin elskerinde
- En præst der afsløres i hor med tjenestepigen
- En hest så stor som Ørre kirke med 200 hoveder bagi

Med andre ord

- Jesper Talund, der levede et liv i beskedne kår med heden som scene kendte en anden verden med kejsere og halve kongeriger, og med grove ydmygelser af de fine og de rige.
- Mon han så og forstod de store forandringer, der var på vej?
- Ja, han gjorde da så!

Købmanden

- Christian Fabricius Hansen
- 1821-1910

- Født i Arnum i Nordslesvig
- Kom som barn til provst Vilstrup i Borris – ikke hvem som helst
- I handelslære i København og drejerlære i Ribe
- Bogholder og nr. 2 hos P. Smith – ikke hvem som helst
- Høker i Skjern 1855
- Gift med Ulrikka Rauhe 1861 – ikke hvem som helst
- Købmand 1862
- Gårdmand 1868

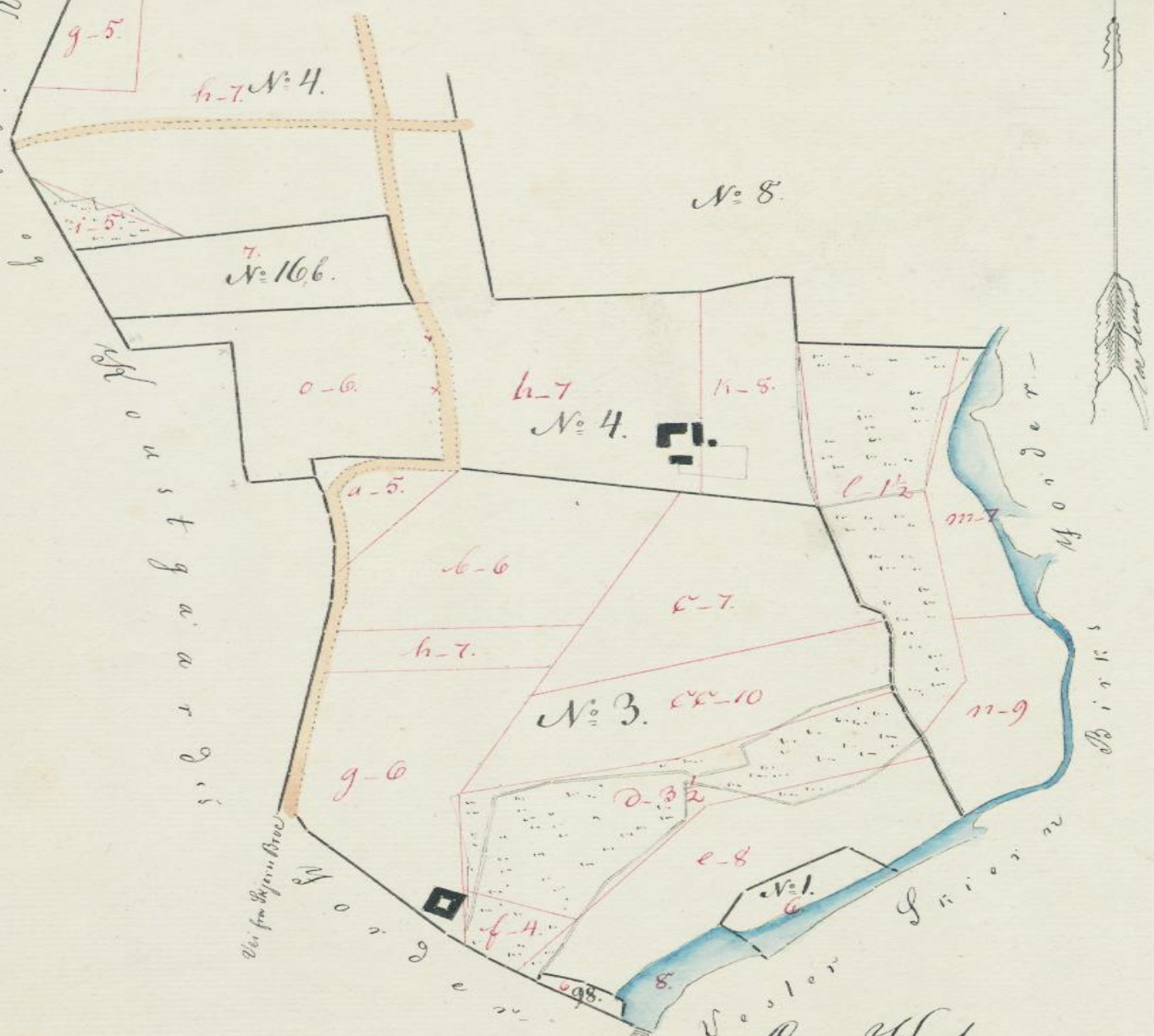

P. Smith skriver

- 1855
- ”Den nævnte C F Hansen har i 8 ½ aar været mig en troe Medhjælper ved mange Forretninger tillige har han været mine Børn en god og kjerlig veileder, mig Selv en sand ven som jeg ofte vil Savne hvorfor jeg af Hjertet nu ønsker det stedse maa gaa ham vel”
- - det kniber med de store bogstaver...

Østgaardens

den fra Byen

Mønder-

Byens

Copic Kort

over

en Deel af Engsig Bye

Em blandet landhandel

- Relativt lille handel – stort opland
- Lange ture til Flensborg, Struer, Østjylland
- Smørret skulle æltes og renses
- Honning leveret uslynget – mjød og voks
- Talg skulle smeltes og støbes
- Forretningen kulminerer i 1880'erne

På toppen

- Sognerådsformand
- Medstifter af Skjern Sogns Spare- og Laanekasse
- Forærede jord til arresthus og missionshus
- Udstykkede til den gryende bydannelse
- Pengesager både i Ringkøbing, Varde og Hamburg

Gamle Hansen

- Overhalet af nye tider
- Den nye by med dens hjørnespir og mænd i knækflip voksede ved jernbanen mod nord
- Gamle Hansen blev ved sin eng og sin jord og sin gård.
- Fritænkeren
- Forretningen var beskeden ved hans død i 1910

Ringkøbing Dagblads mindeord

- ”Hansen var fra sin mangeaarige Forretningstid og ved sine mangehaande andre Forbindelser kendt i vide Kredse og almindelig agtet og afholdt for sin fuldtud noble og hæderlige Karakter. (...) I sine yngre Dage var han Medlem af Sogneraadet og en periode Formand. Det offentlige Liv interesserede ham dog altid mindre end den stille Hygge i Hjemmet.”

Med andre ord

- ”Hansen var saadan en Slags halvfin Mand.”
- Rundet af den gamle landlige vestjyske elite, der drev handel, produktion og finans udenom de få og små byer – hedens elite
- Den nye byudvikling var ham fremmed

Pause

Skolelæreren

- Iver Kristensen Holmgaard
- 1845-1913

- Gårdmandssøn fra Sæby ved Glyngøre
- Lærer fra Ranum Seminarium 1866 (grundtvigsk...)
- Højskolelærer 1866-69 (første bølge)
- Lærer og kirkesanger i Ørre 1869-1913
- Barnløst ægteskab, enkemand 1903
- Gift anden gang og en enkelt datter som 60-årig
- Gik mod trenden og udvidede skolens landbrug
- Velbjerget trods kaldets lidenhed –
- blandt sognets rigeste i 1895

Konrad Understrup fortæller

- At Holmgaard ”Tog saa skæv en Fure, at man kunne se, at det Arbejde duede han ikke til; men det varede kun kort, før ingen tog Furen mere lige end Holmgaard, og det havde Sognemændene Respekt for.”
- Kålroer ”struttende af Saft og Sødme”

Fra Holmgaards digt "Ørres Pris"

- Hvor man før kun saa de tørre Agre
og den sorte Hedebakke gold
der nu vokser Granerne de fagre
over Lyngen sejrer Fyrren bold
- Her er Nøjsomhed og Flid i Ære
her er mange hyggelige Hjem
Ja, i Ørre er der godt at være;
Aandens Sæd kan ogsaa her gro frem
- Karakteriserer Holmgaards to fronter

Foreninger og aktieselskaber

- En ny tids nye organisationer...
 - Medstifter af og kasserer i A/S Ørre Plantage
 - Stifter af en skytteforening
 - Formand for Aktieselskabet til Tilvejebringelsen af et Gymnastik- og Forsamlingshus i Ørre
 - Medstifter af Ørre Sangforening
 - Medstifter af Ørre-Sinding Skytteforening
 - Medstifter af Hammerum Herreds Lærerkreds
 - Sognerådsmedlem
-

Afholdssagen

- For hvilken ”vel ingen her paa Egnen har gjort saa meget som H” (Tang Kristensen)
- ”Totalafholddearbejdet, som giver mig meget at bestille, og som jeg føler mig nogenlunde skikket til og rigtig godt oplagt til, og det er et arbejde, hvis frugter synligt kjendes.”
- To samlinger af afholdssange
- Fire moralske skuespil, med totalafholdet som pointe

Skuespillene

- Heltene har gerne tillagt sig afholdenheden og deres sunde og jævne dannelse på højskole
- Deres hjerter ”slaar af Varme, naar vi under Foredragene løftes op til de store Højder, hvorfra vi skue ud over Folkelivet.”
- Møder ”Maadeholdsdrikkere” der tager let på ”det væmmelige drikkeri”
- Forviklinger
- Lykkelig slutning

Sangene

- Her er mere patos
- ”De stakkels Drankeres Kvide
kun lidet agter man paa;
hvad de af Fristelser lide,
man synes ej at forstaa;
selv naar Fortvivlelsens Smerte
til Selvmord drager dem ned,
en Maadeholdsdrikkers Hjærte
ej føler sin Medskyld derved.”

- Modesmart grundtvigianer med fez, tonede briller og afholdsstjerne

Indre Mission og grundtvigianismen

- De to bevægelser har fælles udgangspunkt (cirka.)
- Men blev gradvis konkurrenter.
- Ikke mindst i Ørre
- Missionshuset og forsamlingshuset kom samtidig
- Et ord om afholdenhed og grundtvigianisme - kompliceret

Holmgaard og Tang Kristensen

- Tang Kristensen brugte grundtvigiansksindede lærere som indgang til et område og dets visesangere og fortællere.
- Alder, lærergerning, virkelyst og ideologi til fælles
- Brevveksling
- Holmgaard som folkemindesamler
- Mistede kontakten, da Holmgaard trådte i karakter som lokal fremskridtsmand.

Holmgaardstøtten ved Ørre Kirke

- IVER HOLMGAARD
Dbmd.

Lærer og Kirkesanger i Ørre 1869 - 1913

Rolig og bramfri

Under jævne Kaar

Du øved tro din Gærning

I over fireti Aar.

I Skole og i Kirke

For mangen god Sag

Gud gav dig Kraft at virke

indtil din sidste Dag.

Rejst 1914

Af Elever og Venner

Med andre ord

- Iver Kristensen Holmgaard var fremskridtmand af grundtvigiansk skole
- I sit virke for beplantning, men særligt for ånd og oplysning repræsenterede han den nye tid.
- Det moderne kom til Vestjylland med mænd som Holmgaard

Spekulanten

- Thygge Pedersen
- 1848-1929

- Født i Bording, første barn i en flok hos skrædder og husmand
- Smedelære og på farten, Viborg, Århus
- Gift ca. 1870, husmand og smed i Sneftrup
- Skåphus ved Sunds 1876-88 – hedeparceller ved Ilskov
- Simmelkær 1888-92 – flere hedeparceller
- Silkeborg 1892-1912 – det store brud
- Ejendomme og grunde
- Herningsholm 1912-18

kulmination

- Herningsholm gjort i penge
- Silkeborg 1918-27
- Brabrand 1927-29
("det plagende skatteuhyre")
- En anselig formue på 65.625 kr. til deling mellem tredje hustru og børn fra de to første ægteskaber.

Klage til sognerådet

- 1889
- Kun fire kreaturer
- Hustruen var sengeliggende
- Fire små børn
- Bygningerne var dårlige
- Den bedste ko var død
- ”Min Avl er saa daarlig i Sommer, saa jeg ikke har avlet en Kjerne”

Sognerådets svar

- ”Ligeledes er det en bekjendt Sag, at Klageren er en virksom Mand, som næsten ingen Mand kan maale sig med i at faa udbytte af sine Ejendele.”
- - ligningen stod ved magt.

Evald Tang Kristensen fortæller

- 1902
- ”Han har haft en ret mærkelig Livsførelse, ejede kun en Ged, da han havde giftet sig og var yderst fattig, da jeg var hos ham på Sneftrup Hede. Siden har han slået sig sådan op, at han nu ejer et hus i Silkeborg og for tiden bygger en hel del i Herning. Skal i det hele nok være Ejer af en 80.000 Kroner.”

P. Stavnstrup fortæller

- 1917
 - ”Han begyndte som nygift sin Løbebane i 1872 ude i Sneftrup Hede, hvor han gravede sig ind i en Høj. ”Lejligheden” var saa beskeden, at der foruden Sengen netop kun var Plads til de to Mennesker. Thygge Pedersen var foruden Landmand ogsaa Smed, og han har unægtelig forstaaet at smede, mens Jernet var varmt.”
-

Thygge Pedersens eventyr

- Evald Tang Kristensen på besøg i Sneftrup Hede 1874
- 18 eventyr
- To viser
- Diverse

Handlekraft

- Mulighedernes univers (hvor man smeder, mens jernet er varmt)
- Guldhår over navlen
- Smeden, der var mester over alle mestere

Præster til grin

- Mangel på respekt og anerkendelse af status, der beror i uddannelse udenfor almuesamfundet
- Ti fold
- Ved herremandens begravelse

Det vulgære

- Ingen snerpet viktorianisme her
- ... vi undgår eksempler. Det mest karakteristiske er for latrinært. I slipper.

Kontinuitet

- Men eventyrene er fra Thygge Pedersens ungdom
- Efter et langt liv, hvor han hævede sig fra små kår til velstand og hvor han omgikkes finere folk blev det vel anderledes?
- Nej!

Anthon Fuglsang fortæller

- ”Ofte karakteriserede han Mennesker i et saare oprindeligt men sikkert rammende Billedsprog.”
- Selv på dødslejet kunne hans tale ”ofte være drastisk og drøj som i hans Velmagts Dage.”

August Schmidt fortæller

- En Ræve-Kæltring, der var almindelig kendt i Silkeborg, men ikke for det gode. Den røds-kæggede Mand var en Lurendrejer, som snød Folk i Handlen.”
- ”Vi skulle se at blive så gode, at vi syntes lige så godt om andres Fiser som om vore egne.”
- ”A Doktor ska løw, a Apoteker ska løw, å a vel Fanden galme også løw!”

Med andre ord

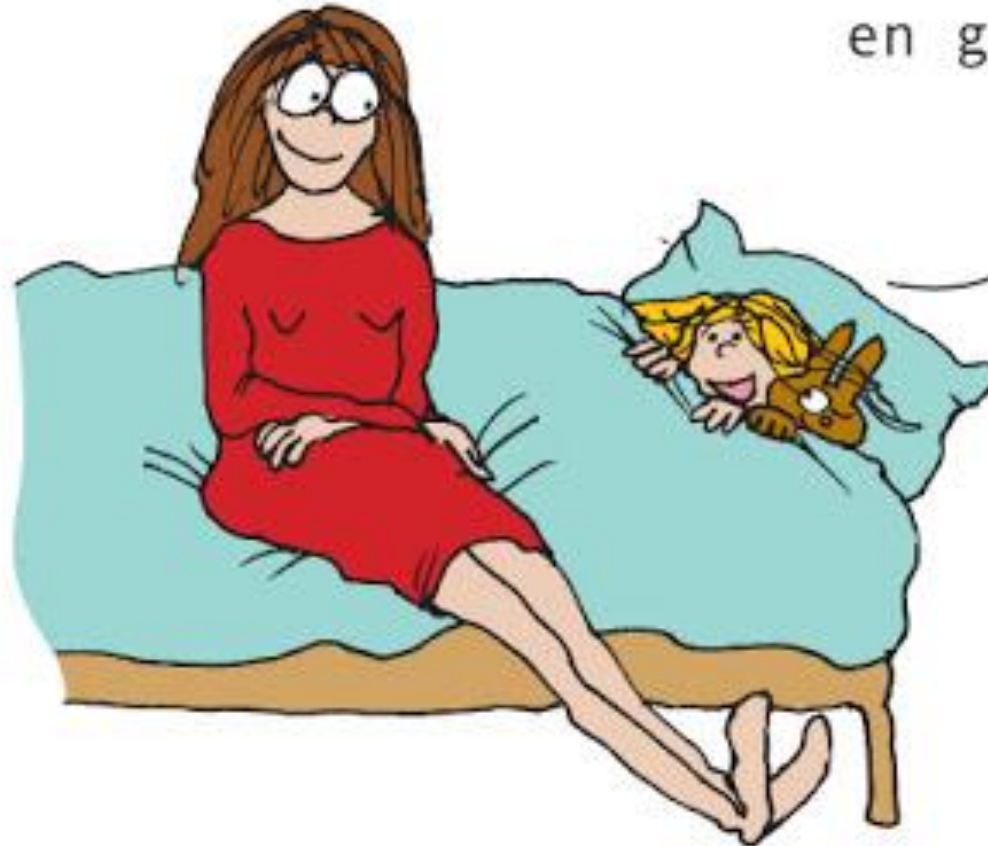
- Thygge Pedersen personificerer meget af det nye i tiden omkring 1900
- Men kun økonomisk
- Kulturelt forblev han et almuemenneske
- En husmand fra heden
- Er dette et paradoks?
- Folkeeventyrene som handlingsanvisende?
- Det moderne kommer til Vestjylland version2

Og dermed slukker vi tidsmaskinen

Godnathistorier

Moaaar...
fortæller du ikk'
en godnat-historie
- hva?!!

